

Pronalaženje izgubljenih publikacija: Dom i svijet i Caritas Croata

Hebrang Grgić, Ivana

Source / Izvornik: **Vjesnik bibliotekara Hrvatske, 2024, 67, 189 - 201**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

<https://doi.org/10.30754/vbh.67.1.1185>

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:270:030277>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-08**

Repository / Repozitorij:

[Croatian Emigrant Press - Repository](#)

PRONALAZENJE ZAGUBLJENIH PUBLIKACIJA: *DOM I SVIJET I CARITAS CROATA*

FINDING LOST PUBLICATIONS: *DOM I SVIJET* AND *CARITAS CROATA*

Ivana Hebrang Grgić

Odsjek za informacijske i komunikacijske znanosti

Filozofski fakultet, Sveučilište u Zagrebu

ihgrgic@ffzg.hr

UDK / UDC: [050(=1:497.5)(94)]:070:02

Prethodno priopćenje / Preliminary
communication

<https://doi.org/10.30754/vbh.67.1.1185>

Primljeno / Received: 31. 1. 2024.

Prihvaćeno / Accepted: 25. 2. 2024.

Sažetak

Cilj. Primarni cilj rada jest prikazati metodologiju istraživanja zagubljenih serijskih publikacija koje su objavljivali Hrvati u Australiji na primjeru publikacija *Dom i svijet* iz 1932. godine i *Caritas Croata* iz 1950-ih godina. Prva se publikacija spominjala u literaturi, ali je bila zagubljena i nedostupna javnosti. Druga publikacija nije se spominjala u literaturi niti ju je bilo moguće pronaći pretraživanjem kataloga javnih ustanova. Sekundarni cilj rada jest utvrditi razloge nedostupnosti te ukazati na mogućnosti istraživanja stare građe koja nije dostupna u knjižnicama i drugim javnim ustanovama, a značajan je dio hrvatske baštine.

Pristup/metodologija. Metode korištene u traženju i istraživanju publikacija nedostupnih u knjižnicama uključuju strukturirana pretraživanja mrežnih kataloga i kataloga na listićima, analizu sadržaja primarnih i sekundarnih publikacija i mrežnih mjesta te uključivanje zajednice i pretraživanje privatnih zbirki.

Rezultati. Rad prikazuje najnovije rezultate istraživanja provedenih tijekom 2023. i početkom 2024. godine u sklopu projekta „Hrvatski iseljenički tisak“ tijekom kojih su pronađeni fizički primjerci dviju serijskih publikacija. Te su publikacije uključene u bibliografiju koja se izrađuje u sklopu projekta te su digitalizirane i pohranjene u otvore-

nom pristupu u repozitoriju. Na temelju tih publikacija izdvojene su metode istraživanja koje mogu poslužiti kao temelj za istraživanje drugih sličnih (zagubljenih) publikacija.

Originalnost/vrijednost. Serijske publikacije koje se opisuju u radu bile su zagubljene i desetljećima nedostupne javnosti. Stoga je njihov pronalazak otkriće koje doprinosi očuvanju hrvatske kulturne baštine. Budući da su publikacije dostupne u repozitoriju u digitalnom obliku, mogu poslužiti kao polazište za daljnja interdisciplinarna istraživanja.

Ključne riječi: *Caritas Croata; Dom i svijet*; iseljeništvo; knjižnice; hrvatske novine; privatne zbirke; serijske publikacije

Abstract

Goal. The primary goal of the paper is to present the research methodology of lost serial publications published by Croats in Australia, using the example of the publications *Dom i svijet* from 1932 and *Caritas Croata* from the 1950s. The first publication was mentioned in the literature, but lost and unavailable to the public. The second publication was not mentioned in the literature nor could it be found by searching the catalogues of public institutions. The secondary goal of the work is to identify the reasons for the unavailability and to indicate possibilities of researching old material that is not available in libraries and other public institutions but is a significant part of Croatian heritage.

Approach/methodology. Methods used in finding and researching publications unavailable in libraries include structured searches of online and offline catalogues, content analysis of primary and secondary publications and online sites, community involvement and research of private collections.

Results. The paper presents the newest results of research conducted during 2023 and early 2024 as part of the Croatian Emigrant Press project, during which physical copies of two serial publications were found. These publications are included in the bibliography created as part of the project, digitized and stored in open access repository. Based on these publications, research methods are proposed that can serve as a basis for researching other similar (lost) publications.

Originality/value. The serial publications described in the paper were lost and inaccessible to the public for decades. Therefore, the discovery of these publications contributes to the preservation of Croatian cultural heritage. Since the publications are digitized and available in an open access repository, they can serve as a starting point for further interdisciplinary research.

Keywords: *Caritas Croata; Dom i svijet*; emigration; libraries; Croatian newspapers; private collections; serial publications

1. Uvod

U sklopu projekta „Hrvatski iseljenički tisak“ na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu izrađuju se bibliografije¹ publikacija Hrvata izvan Hrvatske. Projekt je započeo istraživanjem publikacija povezanih s Hrvatima u Australiji i Novome Zelandu. Bibliografije su do početka 2024. godine sadržavale gotovo 1000 zapisa u knjižničnom softveru otvorenoga koda Koha u kojem su bibliografski metapodaci izrađeni u formatu MARC 21. Približno trećina tih publikacija nije bila dostupna u katalozima knjižnica. Riječ je o publikacijama koje su bile zagubljene, a zahvaljujući istraživanjima unutar projekta, ponovo pronađene. Do podataka o publikacijama koje nisu pronađene u katalozima knjižnica dolazilo se ponajviše metodom uključivanja zajednice te pretraživanjem privatnih zbirki. Neke od pronađenih publikacija objavljene su prije više desetljeća (najstarija prije više od 90 godina) pa je njihov (ponovni) pronalazak značajan za očuvanje i istraživanje hrvatske baštine. U radu će se nastojati utvrditi razlozi nedostupnosti i gubljenja publikacija, prikazat će se postupak pronalazanja publikacije *Dom i svijet* koja je objavljena u nekoliko brojeva (najvjerojatnije dva) u Perthu u Australiji 1932. godine i publikacije *Caritas Croata* koja je objavljivana u Australiji 1950-ih godina u najmanje 12 brojeva.

2. Problemi identifikacije publikacija hrvatskih iseljenika

Tijekom prikupljanja podataka za izradu bibliografija publikacija hrvatskih iseljenika, najveći problem je nemogućnost pouzdane identifikacije svih publikacija koje zadovoljavaju barem jedan od kriterija za uključivanje u bibliografiju. Kriteriji su sljedeći:

1. publikacije čiji su autori ili urednici Hrvati izvan Hrvatske
2. publikacije čiji su izdavači hrvatske udruge ili ustanove koje djeluju izvan Hrvatske
3. publikacije čiji se sadržaj odnosi na Hrvate izvan Hrvatske, bez obzira gdje su objavljene
4. publikacije objavljene izvan Hrvatske na hrvatskom jeziku, bez obzira tko su autori.

Pri tome su Hrvatima izvan Hrvatske smatrani Hrvatski iseljenici i njihovi potomci (Zakon o odnosima, 2011. Čl. 2) te osobe koje su rođene u Hrvatskoj, ali su izvan Hrvatske provele dio radnog vijeka ili obrazovanja i u to vrijeme su sudjele u objavljivanju publikacija. Prva faza istraživanja obuhvatila je područje Australije i Novoga Zelanda.

¹ Trenutno se u sklopu projekta „Hrvatski iseljenički tisak“ izrađuje više bibliografija zbog toga što se projekt planira provoditi u više faza. Bibliografije se izrađuju za određena geografska područja i vrstu publikacija (Bibliografije, 2024).

Početa istraživanja bila su usmjerena na pretraživanje *online* kataloga hrvatskih i stranih knjižnica, a nakon toga bilo je nužno pronaći i one publikacije koje nisu dostupne u katalogima. Istraživanje tih publikacija otežano je iz više razloga, od kojih se najbitniji navode u nastavku.

Protok vremena

Poneke publikacije objavljene su prije više desetljeća. Što su starije, to je manja vjerojatnost da će biti dostupne u javnim ustanovama jer je manja vjerojatnost da su u vrijeme njihova objavljivanja postojali pravni mehanizmi i kontrole povezani uz dostavljanje obveznog primjerka. Čak ako su takve publikacije pohranjene u knjižnicama, informacije o njima nisu uvijek dostupne u *online* katalogima, već je nužno pretražiti kataloge na listićima i/ili tiskane bibliografije. Razlog tome je što nisu sve knjižnice unijele u mrežne kataloge sve zapise koji postoje u katalogima na listićima.

Nepostojanje mehanizma dostave publikacija objavljenih u inozemstvu ustanovama u Hrvatskoj

Sustav obveznog primjerka funkcionira na nacionalnim razinama, ali na međdržavnoj razini ne postoji mogućnost univerzalnog reguliranja obveze. Suradnja može biti dobrovoljna ili određena ugovorima o suradnji, ali nakladnika koji djeluju izvan Hrvatske a objavljuju publikacije povezane s Hrvatskom i Hrvatima, mnogo je i nemoguće je sustavno kontaktirati svakoga od njih. Stoga dostava takvih publikacija hrvatskim ustanovama uglavnom ovisi o dobroj volji i/ili o neformalnim kontaktima i dogovorima.

Nakladnici čija primarna djelatnost nije nakladništvo

Vrlo su često nakladnici koji izvan Hrvatske objavljuju publikacije povezane s Hrvatskom i Hrvatima razne udruge ili organizacije čija primarna djelatnost nije nakladnička. Takvi nakladnici (npr. hrvatska društva, škole, klubovi i sl.) nemaju zaposlene stručnjake koji znaju primijeniti i provesti procese proizvodnje knjige, što uključuje ispravno opremanje publikacija bibliografskim podacima i identifikacijskim oznakama te poznavanje pravnih propisa poput onih o obveznom primjerku.

Vlastita naklada

Poneke su publikacije (knjige i novine) objavljivane u vlastitim nakladama. Pojedinci ili grupe odlučili bi investirati vlastita sredstva i objaviti knjigu ili serijsku publikaciju. Zbog ograničenih financijskih sredstava takve su publikacije objavljivane u malom broju primjeraka,² a kada je bila riječ o serijskim publikaci-

² Broj primjeraka najčešće nije naznačen na publikacijama. Primjer publikacije za koju je naznačen broj primjeraka je zbirka pripovijedaka *Ledeni kruh* novozelandskoga autora Slavka Žarnića objavljena u vlastitoj nakladi 2015. godine u 50 primjeraka.

jama, često nisu imale duži vremenski kontinuitet izlaženja.³ Osim toga nakladnici takvih publikacija ponekad nisu bili osobe koje poznaju postupak objavljivanja i niti zakonske i podzakonske akte, pa tako te publikacije nisu uvijek bile ispravno opremljene niti su dostavljane kao obvezni primjerak.

Cenzura

U raznim razdobljima u ponekim državama u kojima su publikacije objavljivane postojala je državna cenzura (npr. Hebrang Grgić, 2022a). Isto tako, cenzura je ponekad postojala i u državama u čijem je sastavu bila Hrvatska. To je razlog zbog kojeg nakladnici i/ili autori neke publikacije nisu željeli slati javnim ustanovama u državama u kojima su ih objavili i/ili hrvatskim ustanovama. Ponekad se događalo suprotno, poneki nakladnici i autori upravo su zbog cenzure (i usprkos njoj) slali primjerke svojih publikacija u hrvatske ustanove. To su ipak izuzeci jer su postojale zabrane unošenja takvih publikacija u državu. Te publikacije, ako su i došle do hrvatskih knjižnica, nisu bile odmah dostupne javnosti. Takva je praksa bila i u knjižnicama drugih država.⁴

Nepostojanje svijesti o važnosti knjižnica

Poneki autori i nakladnici ne prepoznaju važnost dostavljanja svojih publikacija knjižnicama kao ustanovama koje trajno čuvaju kulturnu i nacionalnu baštinu. Te publikacije možda jesu dostupne u knjižnicama zemalja u kojima su objavljene (iako ne nužno), ali hrvatskim knjižnicama dostavljaju se primjerci samo ako pojedinci (ili nakladnici, ili druge organizacije ili ustanove) to dobrovoljno učine.

Nedostupnost publikacija na tržištu

Hrvatske knjižnice ne moraju se oslanjati na darove, već građu mogu nabaviti i kupnjom ili zamjenom. Ali za to su potrebna dva preduvjeta – moraju moći doći do informacije o tome da je neka publikacija objavljena i, ako se nabavlja kupnjom, ta publikacija mora biti dostupna za kupnju uobičajenim nabavnim kanalima. Ako informacije o publikaciji ili sama publikacija nisu dostupni, knjižnice će je teško moći nabaviti.

Nemogućnost identifikacije osoba hrvatskog porijekla

Pretraživanjem raznih baza podataka nije uvijek moguće identificirati osobe hrvatskoga porijekla. Ponekad je riječ o osobama koje nemaju hrvatsko ime niti prezime, a podatak o porijeklu nije zabilježen.⁵ U takvim slučajevima izuzetno

³ Primjer serijske publikacije koja je izlazila u vlastitoj nakladi s kratkim kontinuitetom jesu novine *Vjesnik* koje je u Aucklandu objavljivao Joseph Alach 1946. godine. Objavljena su četiri broja.

⁴ Npr. Francuski knjižničari za vrijeme njemačke okupacije u Drugome svjetskom ratu nisu striktno poštovali naredbe o izbacivanju knjiga iz knjižnica, već su ih spremali u zatvorene fondove da bi ih nakon okupacije ponovo učinili dostupnima (Stipčević 1992: 111).

⁵ Primjerice autori Kevyn Male i Anna Roberts iz Novoga Zelanda ili Dijanna Mulhearn i Mary Stenning iz Australije.

je važna suradnja sa zajednicom koja može pružiti informacije o autorima i/ili publikacijama.

Nedostatna sadržajna obrada

Ponekad na temelju pretraživanja kataloga nije moguće zaključiti da je sadržaj neke publikacije povezan s Hrvatskom ili Hrvatima izvan Hrvatske.⁶ I u tom je slučaju izuzetno važno uključivanje zajednice te analiza sadržaja publikacija za koje postoje indicije da bi mogle zadovoljavati kriterije uključivanja u bibliografiju.

Neobrađena građa u knjižnicama, arhivima i privatnim zbirkama

Neobrađena građa može biti otkrivena samo ako istraživač dođe u priliku fizički pregledati neobrađeni fond ili ako privatna zbirka dospije (darom ili kupnjom) u javnu knjižnicu u kojoj se obradi. Pristup privatnim zbirkama ograničen je i temelji se na metodi uključivanja zajednice koja je često povezana s neformalnim kontaktima i s pregovaračkim vještinama istraživača.

Postoje još mnogi drugi čimbenici koji su nerijetko kombinacija spomenutih.

3. Pronađene publikacije

3.1. *Dom i svijet*

3.1.1. *Potruga za publikacijom*

Preliminarnim pretraživanjima literature tijekom pripreme faze projekta u literaturi je pronađen podatak da je publikacija *Dom i svijet* izlazila u Perthu 1932. godine. Publikacija se spominje u literaturi koja se bavi temom Hrvata u Australiji, posebno ranih dolazaka i društveno-političke situacije u Australiji, ali nigdje se ne spominje mjesto čuvanja publikacije niti je igdje publikacija detaljnije opisana (Holjevac, 1968; Marković, 1973). Opisi, za koje nije moguće utvrditi jesu li napravljeni *de visu*, zadržavaju se na godini i mjestu objavljivanja, povezanosti s tadašnjim jugoslavenskim konzulatom i na isticanju bogate opreme (tisak u boji).

Dom i svijet izlazio je kao reakcija na publikaciju *Borba* (koja je preteča novina *Napredak*). *Borba* je izlazila u Broken Hillu i bila je glasilo udruge lijeve političke orijentacije koja je promicala ideje radničkoga pokreta. *Dom i svijet* izlazio je na poticaj tadašnjeg jugoslavenskog konzulata u Perthu koji je, kao i država koju je predstavljao, zastupao drugačiju političku opciju. Primjer autora koji je temeljito istraživao hrvatske iseljenike, pa tako i publikacije jest Većeslav Holjevac. On spominje *Dom i svijet*, ali iz jednog detalja je jasno da publikaciju nije imao u rukama niti je znao točnu godinu objavljivanja, iako mu je bio dostupan njezin

⁶ Razlog tome može biti ako knjižničar koji obrađuje građu ne razumije jezik kojim je publikacija napisana, a iz samog naslova i/ili imena autora nije moguće zaključiti o takvoj povezanosti.

djelomičan opis. Naime, on piše o publikaciji *Napredak* koja je izlazila od 1936. godine, a o *Domu i svijetu* piše kao o publikaciji koja je nastala nakon početka objavljivanja *Napretka*, što nije točno jer je *Dom i svijet* objavljen najvjerojatnije u samo dva broja, ali zasigurno 1932. godine:

„Neki su pokušali da umanje utjecaj *Napretka* na većinu iseljenika, pa je uz pomoć konzulata jugoslavenske vlade u Perthu, pokrenut lijepo uređen list *Dom i svijet* koji je po svom sadržaju zapravo bio časopis a ne novine. Reagiranjem iseljenika na tu reviju bilo je vrlo energično; većina je upravo bojkotirala časopis, tako da su štampana samo dva broja“ (Holjevac, 1968: 234).

Mato Tkalčević u knjizi *Hrvati u Australiji* ne spominje *Dom i svijet*. No spominje ga Luka Marković, aktivan sudionik i svjedok događanja u australskoj iseljeničkoj zajednici, u knjizi *Pod australskim nebom* sa sličnim objašnjenjem kao i Holjevac, ali navodeći točnu godinu objavljivanja i detalje o financiranju koji ne postoje u drugim izvorima, niti na samoj publikaciji:

„(...) reakcija oko konzula Marića pokušala je 1931. godine da izda je svoj ukusno i dobro uređeni list, pod privlačnim nazivom *Dom i svijet*. Ona je bez muke dobila dozvolu za izdavanje lista, a materijalna sredstva su, bar dok se list ne uhoda, dobijena od Dispozicionog fonda, kojim je raspolagao poslanik Konstantin Fotić iz Washingtona. Međutim, i pored svojih tehnički ukrašenih stranica, i pored toga što mu je urednik bio intelektualac, taj list je preživio samo nekoliko brojeva“ (Marković, 1973: 152).

Ista informacija o samo dva objavljena broja 1932. godine ponavlja se i u *Leksikonu hrvatskoga iseljeničtva i manjina* (Hrvatske periodične publikacije u Australiji, 2020: 470).

Pretraživanjem kataloga knjižnica nije pronađen zapis koji bi ukazivao na postojanje te publikacije. Osim pretraživanja *online* kataloga nacionalnih i državnih knjižnica (Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, nacionalnih knjižnica Australije i Novoga Zelanda, Kongresne knjižnice u Washingtonu te državnih knjižnica australskih saveznih država), pretraživani su i katalozi na listićima (australska nacionalna knjižnica, državne knjižnice Novoga Južnog Walesa, Viktorije i Queenslanda, parlamentarna knjižnica u Canberri, Središnja gradska knjižnica u Aucklandu, knjižnica Ratnog memorijalnog muzeja u Aucklandu). Niti u jednom pretraženom knjižničnom katalogu nije pronađen zapis o *Domu i svijetu*.

Pretraživani su i arhivi (Hrvatski državni arhiv i australski nacionalni arhiv u Canberri). Nigdje nisu pronađeni dokumenti povezani s tom publikacijom, niti sama publikacija. Razlog tome može biti taj što takve dokumente niti samu publikaciju nije bilo potrebno čuvati – ako je objavljivana uz podršku konzulata Kraljevine Jugoslavije, države čiji je Hrvatska u to vrijeme bila dio i koja je imala

uspostavljene diplomatske odnose s Australijom, izdavač je dobio sve potrebne dozvole u skladu s tada važećom australskom Uredbom o objavljivanju novina na stranim jezicima koja je bila na snazi od 1921. godine (Hebrang Grgić, 2022a).⁷

Pretraživanjem starih australskih novina pronađena su dva teksta koja upućuju na postojanje publikacije. Riječ je o kratkim tekstovima u novinama *The Swan Express* iz studenoga i prosinca 1932. godine. U broju od 3. studenoga stoji samo kratka vijest da će *Dom i svijet* biti objavljen idućeg tjedna. U broju od 22. prosinca navodi se da je dostupno još nekoliko primjeraka zadnjeg broja *Doma i svijeta*, a da se objavljivanje novog broja odgađa na neodređeno vrijeme. Taj je tekst prvi siguran dokaz iz onoga vremena da je publikacija zaista objavljena u najmanje dva broja.

Budući da nije bilo izvora koji bi upućivao na sačuvane primjerke, i u časopisu *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* objavljena su dva rada u kojima se navodi da primjerci nisu sačuvani (Hebrang Grgić i Barbarić, 2019: 35; Hebrang Grgić, 2022a: 281).

Još jedna metoda u pokušaju pronalaznja publikacije bila je uključivanje zajednice. Naime jedna od pretpostavki istraživanja jest da se brojne publikacije čuvaju u privatnim zbirka. Budući da je građa u njima neobrađena i nedostupna javnosti, postoji opasnost od njezinog trajnog gubitka, posebno u slučajevima kada nasljednici nisu zainteresirani za zbirke i/ili nisu govornici hrvatskoga jezika. Tijekom istraživanja, zajednica je uključivana kroz neformalne razgovore i poruke, spominjanjem publikacije na konferencijama i u stručnim i znanstvenim publikacijama te pozivima u medijskim nastupima, primjerice u emisiji radio postaje SBS Croatian koja je dijeljena i na društvenim mrežama (SBS Croatian, 2018). Svi ti pokušaji nisu doveli do informacija u vezi eventualne lokacije čuvanja primjeraka *Doma i svijeta*.

3.1.2. Pronalazak publikacije

Jedan primjerak prvog broja *Doma i svijeta* pronađen je u studenom 2023. godine tijekom istraživanja u muzejskoj knjižnici Ratnog memorijalnog muzeja u Aucklandu (War Memorial Museum Library). Istraživanja u toj knjižnici provedena su i ranije, 2018. godine, a nakon toga u više navrata pretraživan je *online* katalog. Tada publikacija još nije bila dostupna. U studenom 2023. godine zapis o publikaciji pronađen je u *online* katalogu te je u knjižnici pregledan primjerak. Radi se o prvom broju objavljenom u rujnu 1932. godine.

Iako u samom katalogu nije naznačeno, prema neformalnom razgovoru s knjižničarkom, publikacija je dio ostavštine Johna Marka Toticha (Ivan Marko Totić,

⁷ Publikacije su u australskim arhivima najčešće čuvane uz dokumentaciju povezanu s dobivanjem dozvola za objavljivanje, ali samo ako je postojao problem u vezi dobivanja tih dozvola. Publikacije su u tim slučajevima sačuvane kao dokazni materijal.

1882. – 1957.). Totić je rođen na Pelješcu, a u Novi Zeland stigao je 1898. godine. Nakon dolaska radio je kao kopač kauri smole,⁸ a poslije je bio vlasnik prenoćišta. Bio je društveno angažiran, pa je 1927. godine postao počasni konzul Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (Jelicich, 1996).

Totićeva ostavština predana je muzejskoj knjižnici i u tijeku je njezina obrada, tako da je publikacija *Dom i svijet* relativno nedavno obrađena i postala dostupna.⁹ To dokazuje pretpostavku da u privatnim zbirkama postoji građa koja bi mogla biti važan dio hrvatske (ali i svjetske) kulturne baštine. Ponekad obitelji, kao što je to ovdje bio slučaj, te zbirke predaju baštinskoj ustanovi i tako se građa sačuva i otrgne zaboravu.

3.1.3. Prikaz publikacije

Prvi, i za sada jedini pronađeni, broj publikacije *Dom i svijet* objavljen je na 24 stranice kvalitetnog papira, s dvije stranice u boji (prva i zadnja). Podnaslov je *Mjesečnik jugosl. emigranata* s paralelnim podnaslovom na engleskom jeziku (*A Monthly Magazine for Yugoslav Immigrants*). U impresumu stoji podatak da se objavljuje u Perthu. Urednik je Ivo Bilić, a navedena je i adresa uprave i uredništva. U kolofonu je na engleskom jeziku navedeno da su novine otisnute u istoj tiskari u kojoj su se tiskale australske novine *The Swan Express* (iste one u kojima su krajem 1932. godine objavljena dva kratka teksta o *Domu i svijetu*). Također se navodi da se *Dom i svijet* tiska za vlasnika Ivu Bilicha koji je ranije naveden kao urednik.¹⁰ U pronađenom broju nigdje se ne spominje drugi izdavač. Međutim ako se publikacija usporedi s drugim publikacijama koje su objavljivali Hrvati u to vrijeme, jasno je da je morala imati bolju financijsku i institucijsku potporu.¹¹

Prvi broj *Doma i svijeta* ima uvodnik u kojem urednik objašnjava cilj novina – one bi trebale poslužiti kao izvor informacija jugoslavenskim useljenicima u Australiji koji imaju specifične informacijske potrebe, a ne poznaju engleski jezik. Ističe se da je list namijenjen Jugoslavenima, ali jasno je da je urednik Hrvat i da je ciljana publika hrvatska s obzirom na to da su tekstovi na hrvatskom jeziku. Uvodnik je jedini tekst koji je objavljen i na engleskom jeziku.

Na gornjoj margini svake stranice nalazi se tekući naslov koji donosi podatak o mjesecu, godini, naslovu te stranici. Namjera uredništva bila je objavljivati novi broj na početku svakog kalendarskog mjeseca. Uzmemo li u obzir da je obavijest iz australskih novina iz studenoga najavljivala skoro objavljivanje novoga broja (možda broja za studeni), postoji vjerojatnost da je taj broj objavljen. Ako je po-

⁸ Fosilizirana smola drveta kauri iskapala se kako bi se koristila u industriji lakova, a posao iskapanja je bio fizički izuzetno zahtjevan.

⁹ Osim publikacije *Dom i svijet* ostavština sadrži sitni tisak, knjige, rukopise i fotografije.

¹⁰ U publikaciji se koriste dva načina pisanja prezimena – Bilić i Bilich.

¹¹ Primjerice, publikacija *Borba* nije bila tiskana, već se umnožavala šapirografiranjem, a otežavajuća okolnost za *Borbu* bila je i državna kontrola tiska koju je uredništvo nastojalo izbjevati.

stojao i broj za listopad, moguće je da su objavljena tri broja, iako se u literaturi spominju dva.

Sadržajno broj donosi razne vijesti iz svijeta i iz Kraljevine SHS, književne tekstove, fotografije, šale, križaljku, reklame. Zanimljiv je članak *Štampa* objavljen na šestoj stranici koji donosi razmišljanje anonimnog autora (urednika?) o važnosti i ulozi tiska, predviđajući da će u budućnosti važnu ulogu medija koji brzo prenosi informacije preuzeti radio i televizija.

Publikacija je digitalizirana i pohranjena u repozitoriju Hrvatski iseljenički tisak u otvorenom pristupu (Dom i svijet, 1932).

3.2. *Caritas Croata*

3.2.1. *Potraga, pronalazak i prikaz publikacije*

Tijekom istraživanja od 2020. do 2022. godine pronađeno je nekoliko brojeva serijskih publikacija koje su objavljivali Hrvati u Australiji – primjerci publikacija *Borba*, *Oganj* i *Iskra*¹² pronađeni su u kutijama s raznim dokumentima u australskom nacionalnom arhivu u Canberri, gdje su sačuvane kao dokazni materijal u istražnim postupcima koji su se vodili u vezi njihovog objavljivanja (Hebrang Grgić, 2022a: 277; Hebrang Grgić, 2022b: 128–129). Te tri publikacije spominju se u literaturi (npr. u Holjevac, 1968; Tkalčević, 1992; Hrvatske periodične publikacije u Australiji, 2020), ali nigdje nije bila naznačena lokacija njihovog čuvanja.

Tijekom 2023. godine nastavljena su istraživanja gradiva u Nacionalnom arhivu Australije. Analiziran je sadržaj kutija s dokumentima povezanim s publikacijama na hrvatskom jeziku, s pretpostavkom da će se u njima pronaći još poneka publikacija. To se i dogodilo – otkrivena je serijska publikacija *Caritas Croata: prvi hrvatski bilten u Australiji*, čije postojanje nije zabilježeno ranije u literaturi. U katalogu niti na samim kutijama nije zabilježeno da kutije sadrže tu publikaciju. Pronađeni su sljedeći brojevi (podaci o broju i nazivi mjeseci preuzeti iz impresuma):

- Br. 2/3 (November – December) 1951.
- Br. 11 (December – prosinac) 1952.
- God. 3, br. 1/2 (siječanj – veljača) 1953.

Brojevi su sačuvani kao prilog klasificiranim dokumentima povezanim s istragom uredništva, izdavača i suradnika tih novina radi sumnje u propagiranje ekstremnih političkih stavova.¹³

¹² NAA: A432, 1933/451. Newspaper Iskra: publication in foreign language.

¹³ NAA: A6122, 304. Publication of newspapers in Australia in a foreign language: Croatian, 1951 – 1955

Najstariji sačuvani primjerak otisnut je u tiskari na 6 stranica, ali druga dva kasnija broja umnožena su tehnikom šapirografiranja na 20 stranica. Nekorištenje tiskare može ukazivati na novčane probleme, ali i kasnije probleme s dozvolama za objavljivanje. Broj koji je otisnut u tiskari ima pogrešku u tekućem naslovu – vjerojatno je slagar, koji nije razumio hrvatski jezik, propustio promijeniti naziv mjeseca ranije objavljenog broja pa, iako na naslovnoj stranici piše da je riječ o broju za studeni i prosinac, u tekućem naslovu na ponekim stranicama stoji podatak da je riječ o broju za listopad. U kolofonu toga broja navodi se podatak o izdavaču na engleskom („Croatian Charitas Australia“ Printing Department) i na hrvatskom jeziku („Hrvatski Karitas Australije“ Povjerenstvo Za Tisak). U druga dva broja engleski naziv izdavača naveden je drugačije („Croatian Welfare Association Australia“ Printing Information Centre), a hrvatski isto kao i u prethodnom broju.

Većina je tekstova na hrvatskom jeziku i sadržajno su raznoliki – analiziraju političku situaciju u Hrvatskoj i u Australiji, donose obavijesti o raznim društvenim događanjima, prenose vijesti iz svijeta, a objavljuju se i pisma čitatelja, oglasi i literarni prilozi. Iz pisma čitatelja vidljivo je da je interes za list postojao i među Hrvatima izvan Australije – u broju iz 1952. godine na 17. stranici, naprimjer, jedan se čitatelj iz Austrije zahvaljuje na primljenom broju novina.

Za kontekst istraživanja publikacija značajan je tekst koji govori o problemu koji su često imali izdavači hrvatskih novina izvan Hrvatske – problem tiskara u kojima nije bilo diakritičkih znakova niti su slagari znali hrvatski jezik: „(...) kaže slagar (Australijanac): Teško je i vjerujte, da te crtice, zarezi i razno razne kvačice na pojedinim slovima čine me nervoznim, a oduzima strahovito mnogo vremena.“ (Caritas Croata, 1951: 2).

Sva tri pronađena broja digitalizirana su i dostupna u repozitoriju Hrvatski iseljenički tisak (Caritas Croata, 2023).

3. Zaključak

Nisu sve publikacije objavljene u inozemstvu, a povezane s Hrvatima i Hrvatskom, dostupne u knjižnicama niti je zapise o njima moguće pronaći u dostupnim *online* knjižničnim katalozima. Stoga je nužno primijeniti druge metode istraživanja kako bi se takve publikacije utvrdile, a potom uvrstile u bibliografije, u knjižnične zbirke i/ili digitalizirale. U traženju takvih publikacija učinkovite su sljedeće metode:

1. pretraživanje kataloga na listićima u knjižnicama
2. pretraživanje arhivskog gradiva, uključujući i ono za koje se samo može naslutiti da bi moglo sadržavati tražene publikacije

3. pretraživanje neuređenih zbirki, ponajprije privatnih, koje nisu dostupne javnosti
4. formalni i neformalni razgovori s pripadnicima hrvatske zajednice
5. praćenje sadržaja koji se objavljuje na mrežnim stranicama hrvatskih udruga i ustanova koje djeluju izvan Hrvatske
6. praćenje sadržaja na društvenim mrežama (sadržaj koji objavljuju pojedinci i hrvatske udruge koje djeluju izvan Hrvatske).

Tek kada je građa pronađena ona može poslužiti za daljnja istraživanja i vrednovanja unutar raznih područja. Bez obzira na njezinu sadržajnu vrijednost i značaj, činjenica da je neka publikacija u određenom trenutku objavljena na određenom području važan je podatak za proučavanje i očuvanje hrvatske, ali i svjetske baštine. Pronalazak publikacije *Caritas Croata* ukazuje na važnost temeljitog pretraživanja arhivskog gradiva. Pronalazak publikacije *Dom i svijet* dokaz je važnosti istraživanja privatnih zbirki te važnosti kontinuiranog praćenja onih izvora koji su jednostavno i javno dostupni – *online* mrežnih kataloga knjižnica. Kako takve publikacije ne bi ostale zauvijek nedostupne javnosti, potrebno je angažirati širu zajednicu i popularizirati ulogu knjižnica kao mjesta trajnoga pristupa baštini. Nužno je provoditi nova istraživanja, a rezultate bilježiti u bibliografijama ili drugim publikacijama i bazama podataka.

LITERATURA

- Hebrang Grgić, I. (2022a). Hrvatske novine u Australiji početkom 1930-ih godina: Načini provođenja i izbjegavanja cenzure. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 65, 1: 273–298. <https://doi.org/10.30754/vbh.65.1.940>
- Hebrang Grgić, I. (2022b). Newspapers published by Croats in New South Wales: From print environment to social networking sites. *Journal of the Australian Library and Information Association* 71, 2: 123–138. <https://doi.org/10.1080/24750158.2022.2046385>
- Hebrang Grgić, I.; A. Barbarić (2019). Metodologija prikupljanja podataka i izrade retrospektivne bibliografije iseljeničkog tiska. *Vjesnik bibliotekara Hrvatske* 62, 1: 29–48. <https://doi.org/10.30754/vbh.62.1.744>
- Holjevac, V. (1968). *Hrvati izvan domovine*. 2. prošireno izd. Zagreb: Matica hrvatska.
- Hrvatske periodične publikacije u Australiji. (2020). U: *Leksikon hrvatskoga iseljeničtva i manjina*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar: Hrvatska matica iseljenika.
- Jelicich, S. A. (1996). Totich, John Mark. *Dictionary of New Zealand biography. Te Ara: the Encyclopedia of New Zealand*. [citirano: 2023–01–27].
Dostupno na: <https://teara.govt.nz/en/biographies/3t39/totich-john-mark>

Marković, L. (1973). *Pod australskim nebom*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

Stipčević, A. (1992). *Cenzura u knjižnicama*. Zagreb: Filozofski fakultet: Zavod za informacijske studije Odsjeka za informacijske znanosti.

Tkalčević, M. (1992). *Hrvati u Australiji*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Novinski izvori

Caritas Croata (1951). listopad. [citirano: 2024–01–27].

Dostupno i na: <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/hit:121>

Dom i svijet (1932). rujan. [citirano: 2024–01–27].

Dostupno i na: <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/hit:147>

The Swan Express (1932). 3. studenoga. [citirano: 2024–01–27].

Dostupno i na: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/page/22675986>

The Swan Express (1932). 22. prosinca. [citirano: 2024–01–27].

Dostupno i na: <https://trove.nla.gov.au/newspaper/page/22676029>

Arhivski izvori – National Archives of Australia

NAA: A432, 1933/451. Newspaper Iskra: Publication in foreign language.

NAA: A6122, 304. Publication of newspapers in Australia in a foreign language: Croatian, 1951 – 1955.

Mrežni izvori

Bibliografije (2024). Hrvatski iseljenički tisak. [citirano: 2024–01–27].

Dostupno na: https://hit.ffzg.unizg.hr/au_nz/bibliografije/

Caritas Croata (2023). virtualna zbirka. [citirano: 2024–01–27].

Dostupno na: <https://hit.repozitorij.ffzg.unizg.hr/islandora/object/hit:124>

SBS Croatian (2018). *U potrazi za izgubljenim hrvatskim tiskovinama u Australiji*. 19. studenoga 2018. [citirano: 2024–01–27]. Dostupno na: <https://www.sbs.com.au/language/croatian/hr/podcast-episode/head-researcher-of-croatian-immigrant-press-project-visits-australia/rlk8h00d3?language=hr>

Zakon o odnosima (2011). Zakon o odnosima Republike Hrvatske s Hrvatima izvan Republike Hrvatske. *Narodne novine* 124/11, 16/12. [citirano: 2024–02–14].

Dostupno na: <https://www.zakon.hr/z/507/Zakon-o-odnosima-Republike-Hrvatske-s-Hrvatima-izvan-Republike-Hrvatske>